

ԼՂՀ դատական իշխանություն

ԹԱՄԱՐ ՇԱՔԱՐՅԱՆ

Եվրոպայի խորհրդի և Եվրոպական միության երեսնյան գրասենյակի ազգային փորձագետ,

ԵԱՀԿ Երեսնյան գրասենյակի ազգային փորձագետ,

ՀՀ կառավարման սկադեմիայի և Արդարադատության սկադեմիայի դասախոս,

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

արդարադատության առաջին դասի խորհրդական

**ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲԱՐԵՓՈՒՎԱԾ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Դատախազության սահմանադրաիրավական կարգավիճակի վերաբերյալ գիտատեսական վեճերը, մասնավորապես՝ այն դատական իշխանության մասը կազմելու համատեքստում, իրավական հարթության վրա չէին դադարում, քանզի 2005 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ դատախազության կարգավիճակն ամրագրող նորմերը սահմանված էին «Դատական իշխանություն» վերառությամբ 6-րդ գլխում (հոդված 103-րդ):

Հիրավի պետք է նկատել, որ դատախազությունն իր կարգավիճակով, կազմակերպման և գործունեության առանձնահատկություններով, իրեն ներհատուկ գործառույթներով չէր կարող մտնել դատական իշխանության մեջ կամ լինել դատական ինստիտուտներից մեկը: Ու թեպետ դատախազության կազմակերպումն ու գործունեությունը կարգավորող 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 103-րդ հոդվածը ներառված էր «Դատական իշխանություն» գլխում, սակայն այդ կարգավորումը չէր արտացոլում պետական իշխանության մարմինների համակարգում Հայաստանի Հանրապետության դատախազության տեղն ու դերը և առավել ևս, հաշվի առնելով 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 91-րդ հոդվածի կարգավորումը, առ այն, որ Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատություն իրականացնում են միայն դատարանները, սպա, անշուշտ, դատախազու-

թյունը չէր կարող հանդիսանալ դատական իշխանության մաս՝ նույնիսկ «Դատական իշխանություն» գլխում ամրագրված լինելու դեպքում: Այնուհանդերձ պետք է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունն այն երկրներից է, որտեղ դատախազությունն ունի սահմանադրաիրավական կարգավիճակ: Ավելին, 2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ հստակորեն տարանջատվեցին և առանձին գլուխներում իրենց ամրագրումը ստացան դատական իշխանության և դատախազության՝ որպես պետական միասնական համակարգի վերաբերյալ դրույթները:

Ողջունելի է նաև այն, որ 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ գլխում ամրագրվեցին 2005 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ դատախազության վերաբերյալ ամրագրված նորմերից տարբերվող նոր իրավակարգավորումներ, սակայն, այնուհանդերձ, դատախազության գործունեության վերաբերյալ նորմերն ամբողջական, համալիր կարգավորում չստացան 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ գլխում, որոնց առավել մանրամասն կանոնադրաբանական սահմանադրաիրավական յուրաքանչյուր իրավակարգավորման իրացման ուղեհիշների ներկայացման համատեքստում: Այսպես՝

1. «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գլխավոր դատախազը յուրաքանչյուր տարի՝

մինչև ապրիլի 1-ը, Հանրապետության Նախագահին և Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով է ներկայացնում հաղորդում Հայաստանի Հանրապետության դատախազության նախորդ տարվա գործունեության մասին: Ընդ որում, հաղորդումը քննարկվում է Ազգային ժողովում «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 103.1-ին հոդվածով սահմանված կարգով:

Հարկ է նկատել, որ 2015 թվականի փոփոխություններով **ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ գլխում գլխավոր դատախազի կողմից նման հաղորդման ներկայացման պարտավորություն չսահմանվեց:** Մինչդեռ, նման պարտավորություն ամրագրվեց սահմանադրաիրավական կարգավիճակ ունեցող այլ մարմինների համար, այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 191-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանը տարեկան հաղորդում է ներկայացնում Ազգային ժողով իր գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, 194-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը հաղորդում է ներկայացնում Ազգային ժողով իր գործունեության մասին, կամ 198-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Հաշվեքննիչ պալատն Ազգային ժողով է ներկայացնում տարեկան հաղորդում իր գործունեության վերաբերյալ, 200-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ Կենտրոնական բանկը տարեկան հաղորդում է ներկայացնում Ազգային ժողով իր գործունեության վերաբերյալ:

Նշված նորմերի համադրումից հետևում է, որ գլխավոր դատախազի դեպքում նույնպես պետք է սահմանադրական կարգավորմամբ նախատեսվեր տարեկան հաղորդման ներկայացում և նման իրավակարգավորմամբ օրենսդրորեն հնարավորություն կընձեռնվեր Ազգային ժողովին՝ այն քննարկելու իրավասություն վերապահելու համար: Այս համատեքստում հարկ է նաև նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 88-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ Ազգային ժողովը վերահսկողություն է իրականացնում գործադիր իշխանության նկատմամբ, ընդունում է պետա-

կան բյուջեն և իրականացնում է Սահմանադրությամբ սահմանված այլ գործառնություններ: Ազգային ժողովի լիազորությունները սահմանվում են Սահմանադրությամբ: Եթե Ազգային ժողովին վերապահվի կամ պահպանվի ՀՀ դատախազության նախորդ տարվա գործունեության վերաբերյալ ՀՀ գլխավոր դատախազի հաղորդումը քննարկելու իրավասությունը, ապա սահմանադրական այլ նորմերի համադրման տեսանկյունից, սահմանադրականության առումով կարող է առաջանալ իրավական գնահատականի խնդիր:

Միևնույն ժամանակ Վենետիկի հանձնաժողովն իր՝ «Դատախազների վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքների և զեկույցների ժողովածուի» (2015 թվականի հունիսի 5) 3.2.1 և 3.2.2 կետերում¹ նշում է, որ Դատախազության անկախությունը չի արգելում Պառլամենտ տարեկան հաղորդում ներկայացնելը դատախազության գործունեության վերաբերյալ, սակայն ընդհանուր դրույթներով՝ առանց անդրադառնալու անհատական գործերին: Փաստաթղթում ընդգծվում է, որ դատախազները չպետք է պարտականություն ունենան ներկայացուցչական մարմնին զեկույցելու անհատական գործերի մանրամասները, քանի որ խորհրդարանին հաշվետու լինելը կարող է անուղղակի ազդեցություն ունենալ դատախազի վրա և հանգեցնել նրա կողմից օրենսդրի համար ոչ ցանկալի որոշումներ ընդունելուց ձեռնպահ մնալուն կամ օրենսդրին ցանկալի որոշումներ ընդունելուն:

Իսկ մի շարք արտասահմանյան երկրների օրենսդրության և սահմանադրական նորմերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրելու հետևյալը՝ 1) որոշ երկրներում, որոնց սահմանադրությամբ ամրագրված են դատախազության վերաբերյալ դրույթներ, այսինքն՝ դատախազությունն ունի սահմանադրաիրավական կարգավիճակ, բոլոր դեպքերում **գլխավոր դատախազի կողմից հաղորդում ներկայացնելու նշված պարտականությունը ամրագրված է Սահմանադրություններում**, օրինակ՝ նման կարգավորումներ կան սահմանված Մեքսիայի, Հունգարիայի Սահմանադրություններում և այլն, 2) երկրների մեկ այլ խմբի դատախազության

ԼՂՀ դատական իշխանություն

մասին օրենսդրական ակտերում սահմանված է հաղորդում ներկայացնելու պարտականությունը, սակայն վերջիններիս սահմանադրական նորմերում դատախազության վերաբերյալ ընդհանուր որևէ դրույթ չի պարունակվում, օրինակ՝ Էստոնիայում, Ավստրալիայում և այլն, 3) մեկ այլ խումբ երկրներում, օրինակ՝ Մոնտենեգրոյի դատախազության մասին համապատասխան օրենքում, Մոլդովայի «Դատախազության մասին» նոր օրենքի նախագծում սահմանված է գլխավոր դատախազի կողմից հաղորդում ներկայացնելու պարտականությունը, չնայած այս երկրներում դատախազությունն ունի սահմանադրաիրավական կարգավիճակ, և այդ պարտականությունը սահմանված չէ նշված երկրների Սահմանադրություններում: Նման կարգավորում սահմանված էր նաև 2005 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ: Սակայն, հարկ է ընդգծել, որ նշված երկրների սահմանադրություններում, ինչպես նաև 2005 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, Հայաստանի Հանրապետության՝ սահմանադրական վերը նշված նոր նորմերում սահմանված այլ մարմինների հաղորդումների ներկայացման համանման իրավակարգավորումներ նախատեսված չեն, 4) երկրների մեկ այլ խմբի և՛ սահմանադրությամբ, և՛ օրենսդրությամբ հաղորդում ներկայացնելու պարտականություն ընդհանրապես սահմանված չէ, օրինակ՝ Լատվիայում:

Ուստի, հաշվի առնելով վերոնշյալը, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրաիրավական բարեփոխումների և միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքում, առաջարկում ենք՝

1) նախատեսել հաղորդում ներկայացնելու պարտականություն հանրությանը իրազեկելու համատեքստում: Մասնավորապես, դատախազության մասին օրենքով ամրագրել, որ Հայաստանի Հանրապետության դատախազության նախորդ տարվա գործունեության մասին հաղորդումը տեղադրվում է դատախազության կայքէջում կամ:

2) նախատեսել այդպիսի պարտականություն՝ այն ներկայացնելու պարտավորու-

թյունն ամրագրելով միայն Ազգային ժողով ներկայացնելու համար, սակայն **առանց Ազգային ժողովում համապատասխան քննարկում կազմակերպելու**: Միայն Ազգային ժողով ներկայացնելու պարտականության առաջարկությունը համահունչ է Սահմանադրության 177-րդ հոդվածի իրավակարգավորումներին, առ այն, որ ի տարբերություն 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի, երբ գլխավոր դատախազին ներկայացնում է Հանրապետության Նախագահը, 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 177-րդ հոդվածի համաձայն այդ իրավասությունը վերապահվել է Ազգային ժողովի մշտական իրավասու հանձնաժողովին:

Առաջարկվող իրավակարգավորումը, բացի վերոշարադրյալից, այդ թվում՝ ԱՄ լիազորությունների իրավակարգավորումների վերաբերյալ ներկայացված դիրքորոշումներից, հիմնավորվում է նաև նրանով, որ, քանի որ ՀՀ գլխավոր դատախազի հաղորդման շուրջ անցկացվող քննարկումներն իրենց հիմքում պետք է ունենան կոնկրետ քրեական գործերով նախնական քննության և օրենքով պաշտպանվող այլ տեղեկությունների ու տվյալների պահպանման իրավաչափ նպատակ, իսկ առանձին քրեական գործերի քննության ընթացքի կամ առանձին դրվագների վերաբերյալ ՀՀ գլխավոր դատախազից պարզաբանումներ պահանջելը կարող է դառնալ քաղաքական կուսակցությունների կամ առանձին պատգամավորների կողմից քաղաքական շահարկման առարկա, և դրանով իսկ խորհրդարանն անուղղակի ազդեցություն կարող է ունենալ գլխավոր դատախազի վրա, ինչը նաև հակասում է Վեներտիկի հանձնաժողովի վերը նշված դիրքորոշմանը, ուստի քննարկումների անցկացումը, գտնում ենք, իրավաչափ չէ նաև այս համատեքստում:

2. Դատախազության վերաբերյալ սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում պետք է առանձնացնել նաև գլխավոր դատախազի տեղակալների նշանակման կարգի փոփոխությունը: 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 9-րդ կետի համաձայն՝ ՀՀ Նախագահը գլխավոր դատախազի առաջարկու-

թյամբ նշանակում և ազատում է գլխավոր դատախազի տեղակալներին: Իսկ 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությունը չի կարգավորում ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալների նշանակման կարգը:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս նշելու, որ այն երկրներում, որոնց սահմանադրությունների համաձայն՝ գլխավոր դատախազը նշանակվում է Պառլամենտի կողմից,² գլխավոր դատախազի տեղակալները՝ 1) նշանակվում կամ ընտրվում են, ինչպես նաև ազատվում են Դատախազության խորհրդի կողմից (Խորվաթիա³, Մակեդոնիա, Մոնտենեգրո), 2) նշանակվում և ազատվում են խորհրդարանի կողմից՝ դատախազության խորհրդի առաջարկությամբ (Սերբիա), 3) նշանակվում և ազատվում են գլխավոր դատախազի կողմից անմիջականորեն կամ դատախազության խորհրդի համաձայնությամբ (Հունգարիա, Վրաստան, Մոլդովա՝ բարձրագույն խորհրդի համաձայնությամբ):

Վեներտիկի հանձնաժողովի վերը նշված փաստաթղթի 3.1.2.-րդ կետում առաջարկվում է, որ վերադաս դատախազների նշանակումն ու ազատումն իրականացվի դատախազական խորհուրդների կողմից կամ նրանց «ակտիվ» մասնակցությամբ, օրինակ՝ վերադաս դատախազներին կարող է նշանակել գլխավոր դատախազը, իսկ դատախազական խորհուրդն իրավունք ունի մերժել գլխավոր դատախազի այդ որոշումը, եթե առկա են հիմնավոր պատճառներ: Հանձնաժողովը ողջունում է այն կարգավորումը, որի համաձայն՝ վերադաս դատախազները նշանակվում են դատախազական խորհուրդների կամ կոլեգիաների կողմից: Ավելին՝ հանձնաժողովը ողջունում է այն հանգամանքը, որ դատախազական խորհուրդներում ընդգրկվեն որակավորված մասնագետներ: Այսպիսի խորհուրդներ կան մի շարք երկրներում՝ Լեհաստան, Մլովենիա, Իսպանիա, Հունգարիա, Վրաստան, Մոլդովա, Խորվաթիա, Մակեդոնիա, Մոնտենեգրո, Սերբիա և այլն: Նշված երկրներում, խորհուրդների հետ միաժամանակ գործում են նաև կոլեգիաներ կամ ժողովներ⁴: Այսպես, օրինակ՝ Մոլդովայում Բարձրագույն խոր-

հուրդը բաղկացած է 12 անդամից, որի կազմում են գլխավոր դատախազը, արդարադատության նախարարը և մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհրդի նախագահը, 3 անդամ նշանակվում է պառլամենտի կողմից, 6 անդամ՝ դատախազության կոլեգիայի կողմից, որից 2-ը՝ կենտրոնական մարմնից, իսկ 4-ը՝ մարզերից և համայնքներից: Խորհրդի նախագահն ընտրվում է դատախազ անդամներից: Բարձրագույն խորհուրդն ունի 3 հանձնաժողով՝ կարգապահական, խրախուսման և որակավորման: Իսկ Սերբիայում դատախազության պետական խորհրդի կարգավիճակը և խորհրդի լիազորությունները սահմանված են «Դատախազության պետական խորհրդի մասին» առանձին օրենքով: Դատախազության պետական խորհուրդը 11 անդամից է բաղկացած՝ գլխավոր դատախազ, արդարադատության նախարար, Ազգային ժողովի իրավասու հանձնաժողովի նախագահ, Ազգային ժողովի կողմից ընտրվող 6 դատախազներ ու իրավաբան-գիտնականներ կամ 15 տարվա ստաժ ունեցող իրավաբաններ: Խորհրդի նախագահը՝ գլխավոր դատախազն է, իսկ փոխնախագահն՝ ընտրվում է դատախազ անդամներից:

Հարկ է նշել, որ նշված բարձրագույն խորհուրդներն ունեն լայն լիազորություններ, մասնավորապես՝ ներկայացնել գլխավոր դատախազի թեկնածուներ, նշանակել գլխավոր դատախազի ժամանակավոր պաշտոնակատար, ներկայացնել Ազգային ժողովին տեղակալների թեկնածուներ, ընդունել էֆիկայի կանոնագիրքը, առաջարկել վերապատրաստման ծրագրեր, մասնագիտական պատրաստման ծրագրեր, նշանակել և ազատել կարգապահական հանձնաժողովի անդամներին, տալ եզրակացություններ, կարծիքներ դատախազության վերաբերյալ օրենքների նախագծերի վերաբերյալ, բյուջետային միջոցների տնօրինման վերաբերյալ և այլն: Այսինքն՝ նշված խորհուրդներին է վերապահված դատախազության գործունեության հիմնարար հարցերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու լիազորությունները, իսկ կոլեգիաները՝ հրավիրվում և անցկացվում են քրեական քաղաքականության մշակման ուղղությամբ, դատախազության գործունեու-

ԼՂՀ դատական իշխանություն

թյան կազմակերպարավական հարցերի քննարկման, ինչպես նաև որոշակի կամ կոնկրետ քրեական վարույթների քննարկման համար:

Վերը նշվածի համատեքստում գլխավոր դատախազների նշանակման սահմանադրական նորմերին համահունչ իրավակարգավորում է՝

1) ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալների նշանակումը ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից դատախազության կոլեգիայի համաձայնությամբ: Միևնույն ժամանակ, քանի որ դատախազության կոլեգիայի անդամները «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն նշանակվում են ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից, իսկ դատախազության համակարգում գլխավոր դատախազը վերադաս է բոլոր դատախազների նկատմամբ, ապա կոլեգիայի համաձայնությունը կրելու է զուտ ձևական բնույթ:

2) ՀՀ գլխավոր դատախազին տեղակալի թեկնածություն առաջադրելու իրավունքը վերապահել որակավորման հանձնաժողովին՝ օրենքով որակավորման հանձնաժողովի կազմի և անդամների քանակի վերանայման համատեքստում: Վերը նշվածի համատեքստում, կարծում ենք վերջինս, առավել իրավաչափ կարգավորում է: Այս գործընթացը կարող է իրականացվել, ինչպես մի շարք եվրոպական երկրներում է իրականացվում, մրցույթի հայտարարման միջոցով՝ համապատասխան թեկնածուների հայտերի ներկայացմամբ, և ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալներին ընտրել մրցույթի արդյունքներով՝ որակավորման անդամների կեսից ավելի ձայներով ընդունված որոշմամբ: Հավասար ձայներ ստացած թեկնածուների դեպքում որոշումը կարող է կայացնել ՀՀ գլխավոր դատախազը կամ հայտարարել նոր մրցույթ:

3. Սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ գլխավոր դատախազի և ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալների պաշտոնի նշանակմանը ներկայացվող պահանջների իրավակարգավորման հարցը նույնպես պետք է ստանա համապատասխան իրավական լուծում: Մասնավորապես, 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրու-

թյամբ գլխավոր դատախազին պաշտոնի նշանակման համար պահանջներ չէին սահմանվում: «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նման պահանջներ սահմանված են միայն գլխավոր դատախազի տեղակալների համար: Այսպես, գլխավոր դատախազի տեղակալի պաշտոնում կարող է նշանակվել այն անձը, ով ունի դատավորի, դատախազի, փաստաբանի, քննիչի, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնում իրավաբանի մասնագիտությամբ աշխատանքի առնվազն հինգ տարվա ստաժ կամ իրավաբանի մասնագիտությամբ այլ աշխատանքի առնվազն տասը տարվա ստաժ:

Իսկ 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գլխավոր դատախազ կարող է ընտրվել երեսուհինգ տարին լրացած, միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասը տարվա փորձառությամբ, բարձրագույն կրթությամբ իրավաբանը: Միևնույն ժամանակ, ՀՀ Սահմանադրության 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գլխավոր դատախազի համար օրենքով կարող են սահմանվել նաև լրացուցիչ պահանջներ:

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազ կարող է նշանակվել Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացին, ով Հայաստանի Հանրապետությունում ստացել է բակալավրի կամ դիպլոմավորված մասնագետի բարձրագույն իրավաբանական կրթության որակավորման աստիճան կամ նմանատիպ աստիճան է ձեռք բերել օտարերկրյա պետությունում, որի ճանաչումն ու համարժեքության հաստատումը Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվել են օրենքով սահմանված կարգով, և տիրապետում է գրական հայերենին:

Միևնույն ժամանակ նույն օրենքի 33-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազությունում պաշտոն զբաղեցնելու իրավունք չունի այն անձը՝ 1) ով դատական կարգով ճանաչվել է

անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ, 2) ով դատապարտվել է հանցագործության համար՝ անկախ դատվածությունը մարված կամ հանված լինելու հանգամանքից, 3) ով ունի դատախազի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատ կամ հիվանդություն, 4) ով չի անցել պարտադիր զինվորական ծառայություն, բացառությամբ այն անձանց, ովքեր ազատվել են մնան ծառայությունից օրենքով նախատեսված կարգով ու հիմքով, 5) ում նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցվել է ոչ արդարացնող հիմքերով:

Կարծում ենք օրենքի վերը նշված հոդվածներում սահմանված պահանջները կարելի է դիտարկել որպես լրացուցիչ պահանջներ և հստակ սահմանել, որ դրանք տարածվում են նաև գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների վրա:

Ընդ որում, քանի որ ՀՀ գլխավոր դատախազի համար սահմանված է միայն ՀՀ քաղաքացի լինելու պահանջ, այսինքն՝ ՀՀ գլխավոր դատախազը չի կարող լինել ՀՀ և այլ պետության քաղաքացի: Կարծում ենք, որ մնան պահանջ պետք է տարածել նաև բոլոր դատախազների վրա, այնպես, ինչպես դատավորների համար սահմանադրորեն նախատեսված է միայն ՀՀ քաղաքացի լինելու պահանջը, քանի որ դա բխում է նրանց զբաղեցրած պաշտոնից, մասնավորապես, պետական կամ օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիքների տիրապետում և այլն:

Հարկ է անդրադառնալ նաև ՀՀ գլխավոր դատախազի համար սահմանված «մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասը տարվա փորձառությամբ» սահմանադրական պահանջը օրենքով ընդլայնելու հարցին՝ լրացուցիչ պահանջներ սահմանելու սահմանադրական նորմի համատեքստում:

Մի շարք երկրներում վերը նշված հիմնահարցը ստացել է հետևյալ կարգավորումը. օրինակ՝ «Մոլդովայի դատախազության մասին» օրենքի 2015 թվականի նախագծի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ գլխավոր դատախազի պաշտոն կարող է զբաղեցնել այն անձը, ով ունի իրավունքի բնագավառում մասնագիտական աշխատանքի 10 տարվա ստաժ, որից 5-ը՝ դատախազի պաշտոնում: Իսկ 20-

րդ հոդվածի համաձայն՝ գլխավոր դատախազի տեղակալ կարող է նշանակվել այն անձը, ով ունի 7 տարվա դատախազի ստաժ, որից վերջին 3 տարին զբաղեցրել է դատախազի պաշտոն և ունի կառավարման հմտություններ: Իսկ Մոլդովայի գործող օրենքի համաձայն՝ գլխավոր դատախազի համար պահանջվում է 15 տարվա ստաժ՝ դատախազության մարմիններում, իսկ նրա տեղակալի համար 10 տարվա ստաժ՝ դատախազության մարմիններում: «Լիտվայի դատախազության մասին» օրենքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ գլխավոր դատախազ կամ նրա տեղակալ կարող է լինել այն անձը, ում 35 տարին լրացել է, ունի բարձր բարոյական հատկանիշներ, գերազանց տիրապետում է Լիտվայի լեզվին, Լիտվայի քաղաքացի է, ունի իրավաբանի մագիստրոսական աստիճան կամ դրան համապատասխանող իրավաբանի որակավորում, ունի վերջին 10 տարում դատախազի կամ դատավորի ստաժ, կամ վերջին տասը տարում համալսարանի պրոֆեսոր է և ունի իրավական գիտությունների կամ սոցիալական գիտությունների դոկտորի աստիճան: «Լատվիայի դատախազության մասին» օրենքի 36-րդ հոդվածի համաձայն՝ գլխավոր դատախազի պաշտոն կարող է զբաղեցնել այն անձը, ով ունի առնվազն 3 տարվա Սահմանադրական դատարանի դատավորի ստաժ, կամ առնվազն 5 տարվա դատախազի ստաժ, կամ առնվազն 3 տարվա գերագույն դատարանի դատավորի կամ շրջանային դատարանի դատավորի ստաժ և համապատասխան որակավորման դաս: «Սերբիայի դատախազության մասին» օրենքի 77-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքով դատախազների համար սահմանված ընդհանուր պահանջներից բացի սահմանվում է գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալի համար համապատասխանաբար 12 տարվա և 11 տարվա իրավաբանական ստաժ և դատախազ նշանակվելու համար համապատասխան քննության հանձնում: «Մոնտենեգրոյի դատախազության մասին» օրենքի 24-25-րդ հոդվածների համաձայն՝ գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալը պետք է ունենան 15 տարվա իրավաբանական աշխատանքի ստաժ և հանձնեն դատախազ նշանակվելու համար սահ-

ԼՂՀ դատական իշխանություն

մանված քննությունը:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը բույլ է տալիս նշելու, որ **գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների համար, այնուհանդերձ, սահմանվում է դատավորի կամ դատախազի պաշտոնում 3-10 տարվա ստաժ**: Կարծում ենք, դատախազությունը ղեկավարող անձը, այնուհանդերձ, պետք է ունենա որոշակի աշխատանքային փորձ դատախազության համակարգում՝ աշխատանքային համապատասխան հմտությունների, գործնական ունակությունների և մասնագիտական որակների տիրապետման համար: Հարկ է ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների իրավական ապահովմանն աջակցող մասնագիտական խորհրդակցական խորհուրդը⁵ «մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասը տարվա փորձառությամբ» սահմանադրական պահանջը օրենքով ընդլայնելը համարեց Սահմանադրական կարգավորումներից չբխող, որպիսին դիրքորոշում նշված խորհուրդը ներկայացրել էր նաև դատավորների համար՝ Դատական նոր օրենսգրքի իրավակարգավորումների քննարկման համատեքստում:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալին, ապա վերջինիս ներկայացվող պահանջները պետք է փոփոխել՝ հաշվի առնելով ՀՀ գլխավոր դատախազի համար սահմանադրորեն ներկայացվող պահանջները:

Ամփոփելով վերոնշյալը և համադրելով գլխավոր դատախազին ներկայացվող պահանջների հետ՝ գլխավոր դատախազի տեղակալների համար կարծում ենք կարելի է սահմանել հետևյալ պահանջները: Այսպես, գլխավոր դատախազի տեղակալի պաշտոնում կարող է նշանակվել քսանութ տարին լրացած, միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով օժտված այն անձը, ով ունի՝ 1) մասնագիտական աշխատանքի առնվազն յոթ տարվա փորձառություն կամ, 2) դատավորի, դատախազի, քննիչի մասնագիտությամբ աշխատանքի առնվազն հինգ տարվա փորձառություն:

4. Սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում նոր իրավակարգավորման պետք է ենթարկել նաև ՀՀ գլխավոր դատախազի ազատման կարգը և հիմքերը:

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ օրենքով սահմանված դեպքերում Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով կարող է պաշտոնանկ անել գլխավոր դատախազին: «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 52-րդ հոդվածի համաձայն՝ գլխավոր դատախազի լիազորությունները համարվում են դադարած, երբ՝ 1) լրացել է նրա պաշտոնավարման ժամկետը, 2) պաշտոնից ազատվելու դիմում է ներկայացրել Հանրապետության Նախագահին, 3) դադարեցվել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը:

Պաշտոնավարման ժամկետի ընթացքում գլխավոր դատախազի լիազորությունները կարող են դադարեցվել այն դեպքերում, երբ՝ 1) նա հիվանդացել է ծանր հիվանդությամբ, որը տևական ժամանակահատվածով խոչընդոտում է կամ խոչընդոտելու է իր պարտականությունների կատարմանը, 2) իր պարտականությունները չի կատարում պատշաճ, 3) դրսևորել է դատախազության հեղինակությունը վարկաբեկող կամ ոչ վայել վարքագիծ, 4) առկա են լիազորությունների կատարման այլ անհաղթահարելի խոչընդոտներ: Նման հիմքերի առկայության դեպքում Հանրապետության Նախագահն իրավունք ունի գլխավոր դատախազին պաշտոնանկ անելու առաջարկությամբ դիմելու Ազգային ժողով:

Կարծում ենք պետք է տարանջատել՝ վաղաժամկետ դադարեցման իմպերատիվ հիմքերը և այն հիմքերը, երբ Ազգային ժողովն իրավունք ունի պաշտոնանկ անելու գլխավոր դատախազին: Մասնավորապես, **հրաժարականի դիմում ներկայացնելը պետք է սահմանել որպես իմպերատիվ հիմք, քանի որ գլխավոր դատախազի պաշտոնը պետության քրեական քաղաքականության համար պատասխանատու պաշտոն է, և Ազգային ժողովը կարող է չընդունել կոնկրետ ժամանակահատվածում կամ կոնկրետ պահին գլխավոր դատախազի հրաժարականը: Հարկ է ընդգծել**

նակ, որ գլխավոր դատախազին վաղաժամկետ պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության դեպքում, համապատասխան առաջարկություն Ազգային ժողովին ներկայացնելու իրավունքը պետք է վերապահել Ազգային ժողովի իրավասու մշտական հանձնաժողովին՝ վերջինիս առաջարկությամբ, կամ ուղղակիորեն պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով: Նշված կարգը պետք է ամրագրել «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ սահմանադրական օրենքում:

Մինույն ժամանակ Վենետիկի հանձնաժողովը գտնում է, որ գլխավոր դատախազին պաշտոնից ազատելիս վերջինիս պետք է օժտել խորհրդարանի առջև արդար լուծմաների անցկացման իրավունքով (լավելու իրավունք): Ուստի կարելի է քննարկել նաև նման իրավունքի վերապահման հարցը: Այսպես, առաջարկում ենք «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 52-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ՝

«1. Գլխավոր դատախազի լիազորությունները համարվում են դադարած, երբ լրացել է նրա պաշտոնավարման ժամկետը՝ պաշտոնի ստանձնմանը հաջորդող վեցերորդ տարվա նույն օրը:

2. Գլխավոր դատախազի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարելու դեպքերն են՝

1) դատախազի պաշտոն զբաղեցնելու առավելագույն տարիքը՝ 65 տարին լրանալը:

2) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնելը:

3) դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի հիման վրա նրան անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելը:

4) գլխավոր դատախազի մահը:

5) սույն օրենքի 34-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված սահմանափակումներից որևէ մեկի ի հայտ գալը:

3. Գլխավոր դատախազի լիազորությունները վաղաժամկետ կարող են դադարեցվել այն դեպքերում, երբ՝

1) իրաժարակամի դիմում է ներկայացրել Ազգային ժողով:

2) նա հիվանդացել է ծանր հիվանդությամբ, որը տևական ժամանակահատվածով խոչընդոտում է կամ խոչընդոտելու է իր պար-

տականությունների կատարմանը:

3) իր լիազորություններն իրականացնելիս կոպիտ կամ պարբերաբար խախտել է օրենքը:

4) կատարել է «Դատախազի վարքագծի կանոնագրքի» պահանջների էական խախտում, որը վարկաբեկել է դատախազության հեղինակությունը կամ հանգեցրել դատախազին ոչ վայել վարքագծի դրսևորման:

5) առկա են իր լիազորությունների կատարման այլ անհաղթահարելի խոչընդոտներ:

4. Սույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դեպքերում Ազգային ժողովի նախագահը համապատասխան տեղեկությունը ստանալու պահից պաշտոնական հաղորդագրություն է տարածում գլխավոր դատախազի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարելու մասին:

5. Սույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դեպքերում Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով կարող է պաշտոնանկ անել գլխավոր դատախազին:»:

5. Գլխավոր դատախազի համար իրավական պաշտպանության որոշակի երաշխիքներ, այնուհանդերձ, սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում չամրագրվեցին:

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 44-րդ հոդվածի 4-5-րդ մասերի համաձայն՝ դատախազին չի թույլատրվում բերման ենթարկել առանց գլխավոր դատախազի կամ գլխավոր դատախազի տեղակալների համաձայնության, բացառությամբ դատական ակտի հիման վրա բերման ենթարկելու դեպքերի: Դատախազի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցում է գլխավոր դատախազը կամ գլխավոր դատախազի տեղակալները:

Վերը նշված իրավակարգավորումների արդյունքում բաց է մնում այն հարցը, թե ով է քրեական հետապնդում հարուցելու գլխավոր դատախազի նկատմամբ, կամ գլխավոր դատախազին բերման ենթարկելու հնարավորություն սահմանվելու է, թե ոչ, քանզի վերը նշված իրավակարգավորումներից բխում է, որ գլխավոր դատախազը բերման չի ենթարկվում, կամ նրա նկատմամբ քրեական հե-

ԼՂՀ դատական իշխանություն

տապնդում չի հարուցվում, քանի որ սահմանված չեն համապատասխան իրավակարգավորումներ: Անձեռնմխելիության հետ որոշակի աղերսներ ունեցող այս դրույթների իրավակարգավորումները, այնուհանդերձ, անհրաժեշտ են և կարծում ենք դրանք իրենց կարգավորումը պետք է ստանային ՀՀ բարեփոխված սահմանադրությունում:

Վեներաբլի հանձնաժողովը վերը նշված փաստաթղթի 3.3.1.-րդ կետում⁶ նշում է, որ անձեռնմխելիությունը չպետք է անսահմանափակ լինի, մասնավորապես՝ գլխավոր դատախազի և մյուս դատախազների օգտվելը պատգամավորին հավասար անձեռնմխելիությունից ծայրահեղություն է: Միևնույն ժամանակ, սակայն, նշում է, որ ցանկալի է պաշտպանել դատախազին այլ մարմինների կողմից իր հանդեպ կամայական կամ խախտումներով իրականացվող գործընթացներից, օրինակ՝ ոստիկանության կամայական միջամտությունից: **Նախընտրելի է, որ դատախազի նկատմամբ քրեական գործ կամ հետապնդում հարուցելու իրավասության նկատմամբ սահմանափակումը ենթակա լինի դատական հսկողության: Իր պարտականությունների կատարման ընթացքում հանցագործություն կատարելու կամ իր կարգավիճակին անհամապատասխան վարքագիծ դրսևորելու դեպքերում դատախազի նկատմամբ հարուցված քրեական գործով նախնական ըննությունը կարող է իրականացնել ավելի բարձր պաշտոն զբաղեցնող դատախազը: Փաստաթղթում քննադատվում է այն նորմը, որի համաձայն դատախազին չի կարելի ձերբակալել, խուզարկել կամ հարցաքննել, ինչպես նաև նրա բնակարանները չի կարելի խուզարկել, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նա հայտնաբերվում է հանցանքի կատարման վայրում: Առաջարկվում է բացառությունը տարածել բոլոր այն դեպքերում, երբ կա նման գործողություն իրականացնելու դատական ակտ: Այսինքն, Վեներաբլի հանձնաժողովը չնայած չի ընդունում պատգամավորական անձեռնմխելիությանը նաև գլխավոր դատախազին օժտելը, սակայն, դրա հետ աղերս ունեցող որոշ տարրեր պարունակող դրույթների սահմանումը, այնուամենայնիվ, ողջունվում է:**

Միջազգային փորձի տեսանկյունից քերես պետք է արձանագրել, որ կան երկրներ, որոնց Սահմանադրություններում դեռ ամրագրված են գլխավոր դատախազի համար անձեռնմխելիության նորմեր, օրինակ՝ Սերբիայի Սահմանադրության 162-րդ հոդվածը⁷, Մոնտենեգրոյի Սահմանադրության 137-րդ հոդվածը⁸, Ղազախստանի Սահմանադրության 83-րդ հոդվածը⁹ և այլն: Մի շարք երկրներում գլխավոր դատախազի համար անձեռնմխելիության նորմեր սահմանվում են դատախազության մասին համապատասխան օրենքով, օրինակ՝ Լատվիայում¹⁰, Հունգարիայում¹¹, Լիտվայում¹², Մակեդոնիայում¹³ և այլն:

Հիմք ընդունելով վերը նշվածը, այնուհանդերձ, գտնում ենք, որ գլխավոր դատախազի համար անհրաժեշտ է օրենսդրորեն սահմանել իրավական պաշտպանության որոշակի երաշխիքներ:

6. Դատախազության վերաբերյալ սահմանադրական նոր փոփոխությունների համատեքստում փոփոխության պետք է ենթարկել նաև դատախազության պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու լիազորությունը, ինչպես նաև մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության լիազորությունը: Այսպես, 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազությունն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան: Իսկ 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատախազությունն օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան:

Վերը նշված նորմերի համադրումից բխում է, որ 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությամբ նշված լիազորության իրականացման համար սահմանվել է «բացառիկ դեպքերում» եզրույթը: Նշված լիազորության իրականացման կարգը սահմանվում է «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 27-րդ հոդվածով: Հարկ է ընդգծել, որ այս հոդվա-

ծում արդեն իսկ սահմանված է հետևյալ ձևակերպումը՝ «Դատախազը պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցում է միայն, եթե՝», իսկ «միայն եթե» եզրույթն արդեն իսկ նշանակում է, որ ոչ բոլոր դեպքերում է, որ դատախազությունը պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան: Այսինքն՝ գործող խմբագրությամբ ամրագրված են արդեն իսկ սահմանափակ հիմքեր, եթե դատախազությունը հարուցում է պետական շահերի պաշտպանության հայց: Կարծում ենք, գործող կարգավորումների առավել սահմանափակումը կվտանգի դատախազության կողմից պետական շահերի պաշտպանության լիազորության պատշաճ իրականացման ընթացքը, ինչը չի կարող իր բացասական ազդեցությունը չունենալ պետական շահերի և պետության համար: Այս համատեքստում հարկ է ընդգծել, որ քրեական ոլորտից դուրս դատախազության պարտականությունների, գործառնությունների վերաբերյալ միջազգայնորեն ճանաչված նորմեր և կանոններ չկան, այդ գործառնությունները պայմանավորված են ներպետական իրավական և պատմական ավանդույթներով:

Եվրոպական դատախազների խորհրդատվական խորհրդի կողմից 2008 թվականի հոկտեմբերի 21-ին «Դատախազության դերը քրեաիրավական ոլորտից դուրս» վերտառությամբ թիվ 3 կարծիքում, ԵԽ նախարարների կոմիտեի «Քրեական արդարադատության ոլորտում դատախազության դերի մասին» թիվ (2000)19 հանձնարարականը, 2012 թվականի սեպտեմբերի 19-ին ընդունված թիվ 11 «Դատախազության դերը քրեաիրավական ոլորտից դուրս» հանձնարարականում թեև չեն սահմանվում դատախազության համար կոնկրետ լիազորություններ քրեաիրավական ոլորտից դուրս և կախված իրավական համակարգերի տարբերություններից անդամ պետություններում այդ լիազորությունները կարող են տարբեր լինել, սակայն սահմանում են այդ լիազորությունների իրականացման համար մի շարք ուղղորդող սկզբունքներ՝ քաղաքացիական և վարչական իրավունքի ոլորտներում:

Հարկ է նկատել, որ Եվրոպական դատախազների խորհրդատվական խորհրդի վերը

նշված կարծիքում նշված է, որ կատարված ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է՝ որոշ պետություններում դատախազները գործառնություններ ունեն քրեական իրավունքի ոլորտից դուրս՝ քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, վարչական, ընտրական իրավունքի ոլորտներում, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի, սոցիալական իրավունքների և խոցելի խմբերի, ինչպիսիք են անչափահասները, սահմանափակ կարողությամբ անձինք, շատ քիչ եկամտ ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության ոլորտում: Որոշ անդամ պետություններում դատախազությունների խնդիրները և աշխատանքի ծավալը այս ոլորտում կարող է գերազանցել քրեական արդարադատության ոլորտում դատախազների դերին:¹⁴ Դատախազների՝ քրեական ոլորտից դուրս իրականացվող գործառնությունների հիմնական նպատակները հետևյալներն են. օրենքի գերակայության (օրինականության, օրենքին ենթարկվելու, օրենքի խախտման դեպքում միջոցի տրամադրման) երաշխավորում, անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը (առավելապես իրենց իրավունքները պաշտպանելու ունակություն չունեցողների համար՝ անչափահասները, բնակության վայր չունեցողները, մտավոր ունակությունների հետ խնդիրներ ունեցողները), պետական շահերի և գույքի պաշտպանությունը, հանրային շահի կամ հանրային կարգի պաշտպանությունը:¹⁵

Վերը նշված մոտեցումներն ամրագրված են նաև ԵԽ նախարարների կոմիտեի 2012 թվականի սեպտեմբերի 19-ին ընդունված թիվ 11 հանձնարարականում և դրա բացատրական հուշագրում: Այնուհանդերձ, քրեական ոլորտից դուրս դատախազության պարտականությունների, գործառնությունների վերաբերյալ միջազգայնորեն ճանաչված նորմեր և կանոններ չկան, այդ գործառնությունները պայմանավորված են ներպետական իրավական և պատմական ավանդույթներով:

Մի շարք երկրների փորձը, մասնավորապես, Բելգիա, Չեխիա, Գերմանիա, Բուլղարիա, Հունգարիա, Իռլանդիա, Էստոնիա, Դանիա, Ֆինլանդիա, Վրաստան, Շվեդիա, Շվեյցարիա, Միացյալ Թագավորություն և

ԼՂՀ դատական իշխանություն

այլն, ցույց է տալիս, որ դատախազությունը քրեական ոլորտից դուրս օժտված է տարբեր լիազորություններով, որոնք ընդհանուր առմամբ հանգում են հետևյալին՝ դատախազը կարող է հարուցել վարույթ՝ ամուսնությունը, անչափահասների որդեգրումն անվավեր ճանաչելու, մահացած երեխայի անունից հայրությունը չեղյալ ճանաչելու համար, (եթե անձը մահացած երեխայի հայրը չէ), ծնողական իրավունքից զրկելու համար, ալիմենտի և երեխայի խնամքի հարցերով, ինչպես նաև իր նպատակները չիրականացնելու կամ օրենքի փոփոխության հիմքով՝ հիմնադրամը լուծարելու համար, հանրային հիմնադրամների ստեղծման օրինակաւորությունն ապահովելու համար, կազմակերպության գրանցումը չեղյալ ճանաչելու համար, ցանկացած պայմանագրի պայմանի վիճարկման կամ պայմանագրի ատյանի ընդհանրացման կամ պայմանագրի ատյանի վիճարկման կամ պայմանագիրը վնասում է հանրային շահին, քաղաքացիության փաստերը դատարանում վիճարկելու համար, շրջակա միջավայրին, կենդանիների վնաս հասցնելու համար, ապրանքային նշանի գրանցման և գրանցումը չեղյալ հայտարարելու համար, արտոնագրի տրամադրման կամ վերացման մասին որոշումը փոխելու համար, եթե դրանք առևտրային նպատակով շահագործելը հակասում է հանրային կարգին և այլն:

Վերը նշված բոլոր լիազորությունները սահմանված են, օրինակ, Հունգարիայի օրենսդրությամբ: Իռլանդիայում հանրահավաքների և ընտրությունների արդյունքների վավերականությունը նույնպես կարող է վիճարկել, իսկ Բուլղարիայի Զաղաքացիության մասին օրենքի 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ գլխավոր դատախազն իրավունք ունի դիմելու հպատակեցումը չեղյալ ճանաչելու կամ Բուլղարիայի քաղաքացիությունը դադարեցնելու միջնորդությամբ և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի վերը նշված հոդվածի նորմերի իրավակարգավորումները և դրանց կիրառման պրակտիկան ցույց են տալիս, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված դատախազության պետական շահերի պաշտպանության ոլորտի լիազորությունը, ինչպես արդեն նշեցինք, օրենքով արդեն իսկ

սահմանափակվել է բացառապես հայց հարուցելու «հիմքերի առկայության» հանգամանքով, ինչի արդյունքում ՀՀ դատախազությունն իր սահմանադրական լիազորությունն առավելապես իրականացնում է պետական շահերի խախտման մասին համապատասխան տեղեկատվության «առկայության» դեպքում:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը, առաջարկում ենք՝ 1) գործող օրենքում սահմանված իրավակարգավորումներն ինքնին համարել բացառիկ դեպքեր, նկատի ունենալով, որ արդեն իսկ սահմանված հիմքերը սահմանափակ են, սակայն բացառել այն դեպքերը, երբ դատախազին հայց հարուցելու միջնորդությամբ կարող է դիմել իրավասու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, այդ այն դեպքում, երբ հայց չի ներկայացնում դատախազի կողմից հայց ներկայացնելու առաջարկություն ստանալուց հետո: Դրանով իսկ կապահովվի, որպեսզի իրավասու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինն առավել պատասխանատու լինի պետական շահերի պաշտպանությունն իրականացնելիս՝ չակնկալելով, որ իր «փոխարեն» դա կանի դատախազը, 2) «պետական շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը» պետք է ընդգրկի միայն՝ «քաղաքացիական դատավարության կարգով պետության գույքային շահերի, վարչական դատավարության կարգով պետության գույքային և ոչ գույքային շահերի, քրեական դատավարության կարգով հանցագործությամբ ուղղակիորեն պետությանը պատճառված գույքային վնասի հատուցման հայցերը», այլ նաև «համայնքի շահերի պաշտպանության հայցի հարուցումը»: Հարկ է ընդգծել, որ սահմանադրական նորմերին համահունչ է այս կարգավորումը, քանի որ սահմանադրական նորմը կիրառում է «պետական շահ» եզրույթը, որի հասկացությունը բացահայտվում է օրենքով և ամենևին չի ընդգրկում միայն պետության շահը:

2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազությունը իսկողություն է իրականացնում հետաքննության և նախաքննության օրինակաւորության նկատմամբ: Իսկ

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ դատախազությունը հսկողություն է իրականացնում մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ: Նշված լիազորության իրականացման կարգը սահմանվում է «Գատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 25-րդ հոդվածով և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով: Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերում սահմանված է «հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ» եզրույթը՝ առաջարկվում է օրենքում հղում կատարել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վրա, առանց դատավարական նշանակություն ունեցող իրավակարգավորումները սահմանելու և դրանով իսկ բացառելով կրկնությունները տարբեր իրավական ակտերում: Մինևույն ժամանակ անցումային դրույթներում սահմանել, որ մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության իրականացման կարգի վրա մինչև նոր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի ընդունումը տարածվում են կատարված կամ նախապատրաստվող հանցագործությունների, այլ դեպքերի վերաբերյալ հաղորդումների ընդունման, գրանցման և լուծման, հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու կարգը սահմանող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթները:

7. Հաշվի առնելով սահմանադրական փոփոխությունները, կարծում ենք անհրաժեշտ է կատարել նաև «Գատախազության մասին» ՀՀ օրենքի մի շարք այլ դրույթների փոփոխություններ: Մասնավորապես, 1) «Գատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 43-րդ հոդվածում սահմանված՝ **արհեստակցական միությանը անդամակցելու իրավունքի սահմանափակումը պետք է հանել**, քանի որ եթե 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 28-րդ հոդվածի համաձայն՝ արհեստակցական միություններ ստեղծելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել դատախազության մարմինների ծառայողների համար, ապա

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 45-րդ հոդվածը, ըստ անձանց կարգավիճակի, ուղղակիորեն նման սահմանափակում չի նախատեսում: Ընդ որում, նման դիրքորոշումը բխում է նաև միջազգային փաստաթղթերից¹⁶, 2) «Գատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 25-րդ հոդվածում սահմանված է, որ դատախազի պաշտոն առաջին անգամ զբաղեցնող անձն իր պաշտոնն ստանձնում է դատախազության կոլեգիայի նիստում հանդիսավոր պայմաններում տրված երդմամբ: Առաջարկվում է առաջին անգամ ՀՀ գլխավոր դատախազի պաշտոն զբաղեցնող անձի համար ևս սահմանել երդման արարողություն Ազգային ժողովում, այս կարգը սահմանելով Ազգային ժողովի կանոնակարգում, 3) անհրաժեշտ է նաև փոփոխել դատախազության էթիկայի հանձնաժողովում ՀՀ Նախագահի կողմից նշանակվող անդամների նշանակման կարգը՝ ՀՀ Նախագահի՝ սահմանադրական նոր կարգավիճակի ամրագրման համատեքստում: Վերջինիս փոխարեն անդամները, որոնք պետք է լինեն իրավաբան-գիտնականներ, կարող են նշանակվել ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից, ինչպես նաև օրենքի ուժով այդ հանձնաժողովի անդամ կարելի է ներառել նաև Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտորին, 4) «Գատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասն անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել ՀՀ սահմանադրության 168-րդ և 169-րդ հոդվածների դրույթներին: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է սահմանել, որ գլխավոր դատախազը՝ դատախազության կողմից իրականացվող կոնկրետ վարույթին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցով «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով դիմում է Սահմանադրական դատարան և մասնակցում գործի քննությանը: Հարկ ենք համարում նշել, որ եթե նորմատիվ իրավա-

ԼՂՀ դատական իշխանություն

կան ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով Սահմանադրական դատարան դիմելիս գլխավոր դատախազը կարող է գործի քննությանը մասնակցելու համար նշանակել ներկայացուցիչ, ապա նման իրավունք չպետք է սահմանել նաև այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանի դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցով է դիմում Սահմանադրական դատարան՝ հաշվի առնելով Սահմանադրական դատարանի դատավորի կարգավիճակը:

Այսպիսով, 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ գլխում ամրագրվեցին 2005 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ դատախազության վերաբերյալ ամրագրված նորմերից տարբերվող նոր իրավակարգավորումներ, սակայն ինչպես արդեն նշեցինք, դրանք համալիր ու ամբողջական չեն ամրագրել դատախազությանը վերաբերող սահմանադրական լուծում պահանջող իրավակարգավորումներ: Սահմանադրական նոր կարգավորումներն իրավական հիմք դարձան «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների՝ սահմանադրաիրավական բարեփոխումների արդյունքում ամրագրված նոր իրավակարգավորումներին համապատասխանեցնելու համար: Ընդ որում, նշված գործընթացն իրականացվելու է այն ժամկետի հաշվառմամբ, որպեսզի նոր իրավակարգավորումներն ուժի մեջ մտնեն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 210-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված ժամկետում, այսինքն՝ նորընտիր Հանրապետության Նախագահի կողմից իր պաշտոնի ստանձնման օրը:

ԹԱՄԱՐ ՇԱՔԱՐՅԱՆ
ԳԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ
ՎԵՐԱԿԱԳՐՎԵԳԻՆ ԲԱՐԵՓՈՒՎԱԾ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ
ԱՄՓՈՓՈՒՄ

2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ հստակորեն տարանջատվեցին և առանձին գլուխներում իրենց ամրագրումը ստացան դատական իշխանության և դատախազության՝ որպես պետական միասնական համակարգի վերաբերյալ դրույթները: 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ գլխում ամրագրվեցին 2005 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ դատախազության վերաբերյալ ամրագրված նորմերից տարբերվող նոր իրավակարգավորումներ, որոնք իրավական հիմք դարձան «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխանեցման սահմանադրաիրավական բարեփոխումների արդյունքում ամրագրված նոր իրավակարգավորումների համապատասխանեցման համար: Հոդվածում ներկայացվում են դատախազության վերաբերյալ սահմանադրաիրավական յուրաքանչյուր իրավակարգավորման իրացման ուղենիշները՝ ներպետական օրենսդրական և միջազգային փորձի իրավահամեմատական վերլուծությամբ, ինչպես նաև միջազգային փաստաթղթերում ներկայացված դիրքորոշումների վերհանմամբ, մինևույն ժամանակ ներկայացնելով օրենսդրական համարժեք իրավական լուծումներ:

Քանալի բառեր. սահմանադրական բարեփոխում, դատախազության սահմանադրական կարգավիճակ, գլխավոր դատախազի հաղորդում, դատախազի իրավական պաշտպանություն, պետական շահերի պաշտպանություն, գլխավոր դատախազի ազատման հիմքերը, գլխավոր դատախազի տեղակալի նշանակում:

1. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) DRAFT COMPILATION OF VENICE COMMISSION OPINIONS AND REPORTS CONCERNING PROSECUTORS, Strasbourg, 5 June 2015 CDL(2015)027*

2. Օրինակ՝ Խորվաթիայում, Սերբիայում՝ կառավարության առաջարկությանը և պառլամենտի իրավասու հսկման ժողովի համաձայնությանը, Մոլդովայում՝ խորհրդարանի նախագահի առաջարկությանը, Մակեդոնիայում՝ կառավարության, Հունգարիայում՝ նախագահի առաջարկությանը

3. Խորվաթիայում դատախազության խորհրդի անդամները ևս ընդրվում են պառլամենտի կողմից:

4. Կոլեգիան բաղկացած է լինում բոլոր վերահաս դատախազներից (Մոլդովա, Սերբիա), մասնավորապես, Գլխավոր դատախազը, տեղակալները, ստորաբաժանման ղեկավարները, փառձքները ղեկավարող դատախազները:

5. ՀՀ նախագահի 2016թ. փետրվարի 10-ի ՆՀ-170-Ս հրամանագիր:

6. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) DRAFT COMPILATION OF VENICE COMMISSION OPINIONS AND REPORTS CONCERNING PROSECUTORS, Strasbourg, 5 June 2015 CDL(2015)027*, EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) REPORT ON EUROPEAN STANDARDS AS REGARDS THE INDEPENDENCE OF THE JUDICIAL SYSTEM: PART II - THE PROSECUTION SERVICE Adopted by the Venice Commission at its 85th plenary session (Venice, 17-18 December 2010):

7. Article 162 – Immunity

A Public Prosecutor and Deputy Public Prosecutor may not be held responsible for the expressed opinion while performing the function of prosecutors, except in cases when a Public Prosecutor or Deputy Public Prosecutor commits a criminal offence by violating the law.

A Public Prosecutor or a Deputy Public Prosecutor may not be detained or arrested in the legal proceedings instituted due to a criminal offence committed in performing the prosecutor's function or service without the approval of the authorised committee of the National Assembly.

8. Article 137: Functional immunity

State Prosecutor and Deputy State Prosecutor shall enjoy functional immunity and shall not be held responsible for the expressed opinion or decision made in the performance of the duties thereof, unless this represents a criminal offense.

9. Генеральный Прокурор Республики в течение срока своих полномочий не может быть арестован, подвергнут приводу, мерам

административного взыскания, налагаемым в судебном порядке, привлечен к уголовной ответственности без согласия Сената, кроме случаев задержания на месте преступления или совершения тяжких преступлений

10. Section 7. Immunity of a Prosecutor

(1) Initiation of a criminal prosecution against a prosecutor, as well as his or her detention, arrest, forcible conveyance and subjection to a search shall be carried out in accordance with the procedures prescribed by law, notifying without delay the Prosecutor General thereof.

(2) A prosecutor may not be detained pursuant to administrative procedures. A prosecutor shall be disciplinarily punishable for administrative violations committed.

(3) The control of information systems and means of communication, also, electronic means, used in the operations of the Office of the Prosecutor, the retrieval of information from such and interference with their operation shall be allowed only with the consent of the Prosecutor General.

11. Section 3. Like Members of Parliament, the Prosecutor General and prosecutors shall be accorded immunity. Այս նորմը Վենետիկի հանձնաժողովը բնութագրել է որպես ծայրահեղություն:

12. Article 12. Immunity of Prosecutors

1. Investigation in relation to a criminal act committed by the Prosecutor General may be initiated only by the President of the Republic, upon removing him from office with the consent of the Seimas.

13. Article 48. The Public Prosecutor and the Deputy Public Prosecutor shall enjoy immunity. The immunity of the Public Prosecutor and the Deputy Public Prosecutor shall mean they may not be held liable or detained for their actions, opinions or decisions made while performing their duties. The Public Prosecutor and the Deputy Public Prosecutor may not be detained without the approval of the Parliament of Republic of Macedonia unless they are caught while perpetrating a criminal act for which a sentence of imprisonment of at least five years is provisioned. The procedure for deciding on the matter of immunity of the Public Prosecutor and the Deputy Public Prosecutor shall be urgent and shall be conducted following a previously obtained opinion from the Council.

14. Shu՝ Opinion No 3(2008) Consultative Council of European Prosecutors : “THE ROLE OF PROSECUTION SERVICES OUTSIDE THE CRIMINAL LAW FIELD” կեր 16:

15. Shu՝ նույն տեղում, կեր 25:

16. Guidelines on the Role of Prosecutors, Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990/, 8 and 9: